

AZ ÜZEM MINT NEVELŐ KÖZÖSSÉG

A kívülálló számára a mai ipari vállalat csupán műszaki-gazdasági egység. Az utóbbi időben azonban jelentősen tágították ezt a felfogást a gazdaságtudományok; bebizonyították, hogy az üzem nemcsak ipari, hanem a beszerzés és ellátás fontos műveletei révén kereskedelmi és ezenkívül készpénzzel, különböző hitelekkel, könyvviteli nyilvántartással rendelkező pénzügyi egység is.

A társadalomlélektan kibővítette ezt a felfogást, mégpedig azzal, hogy a figyelmet fokozottan az ember felé fordította, az ember felé, aki bár elsősorban termelőerő, ezen túl biopszichológiai valóság is. Elméletben természetesen az üzem nem „embereket“, hanem csupán „munkaerőket“ alkalmaz, akiket nem lehet képességeiktől, gondjaiktól, törekvéseiktől, céljaiktól függetleníteni, és így ezek a tényezők velük együtt behatolnak az üzembe.

Az üzemszociológia bebizonyított két fontos igazságot: a) az ipari vállalat — a különböző szociológiai áramlatok terminológiájának megfelelően — társadalmi szervezet, egység vagy intézmény is, b) az ember viszont nem csupán biopszichológiai létét hordozza magában, hanem társadalmi-kulturális lényegét, társadalmi viszonyainak és értékeinek rendszerét is, az új társadalmi értékek megfellebbezhetetlen kétirányú szervezési szükségletét: amely a vállalatok felé mint egyedeket tartja meg őket, az egyének felé pedig, mint annak az egységnek integrált elemeit, amelyben tevékenykednek.

A filozófiai antropológiával kiegészített társadalmi és kulturális antropológia egyre inkább az ipari vállalatok felé tájékozódik; ezek a modern ember életében betöltött fontos szerepük révén mindinkább olyan jelentőségre tesznek szert, mint amilyen hajdan az önellátó családoknak vagy a középkori kézműves céheknek volt.

Az ünnepnapokat nem számítva, a mai ember napi nyolc órát munkahelyén tölt, a másik nyolcat pihenésre fordítja, s a huszonnégyből még fennmaradó „szabad időnek“ számító nyolc óra jó részét a „szolgálatba“ menésre és az onnan való visszatérésre, illetve szakmai továbbképzésre szánja. Tehát életére a nap háromszor nyolc órájából a legjelentősebb, a legállandóbb hatást a munkaidő gyakorolja. Ez a jelenség feltétlenül rányomja bélyegét a modern ember lényére, akit a szó szoros értelmében úgy jellemezhetünk, mint „szervezeti embert“.

Ebből ered — mint önálló tudományos foglalatosság — a nevelés-antropológia, amely a társadalmi-kulturális környezettől befolyásolt emberi változásokat tanulmányozza.

Ez a tudomány kutatja az ipari társadalmak nevelési formáit is, ezen belül pedig a modern ipari vállalatok spontánul és gyorsan érvényesülő oktató-nevelő funkcióit. E kérdésesoporttal kapcsolatos kutatásokat magunk is végeztünk a Fogarasi Vegyi Műveknél. Az eredmények említésre méltóak, sőt talán egy rendkívül időszerű problémára is felhívják a figyelmet (különösen a szocialista egységek dolgozóinak szakmai továbbképzéséről szóló nemrég megjelent törvényre gondo-

lunk). Olyan modern üzem esetében, mint amilyent mi tanulmányoztunk, a következő nevelési alakzatok és hatások várnak felvázolásra:

— az a nevelés, amelyet az üzem alkalmazottai eredeti társadalmi-kulturális környezetükben kaptak (család, vidéki vagy városi települtségtől);

— az a nevelés, amelyben az iskolától (általános, közép- és főiskolától), de még az üzemtől függetlenül részesülnek;

— az a nevelés, amelyet szabad idejükben folyamatosan kapnak a különböző kulturális intézmények és eszközök közvetítésével (művelődési házak, népi egyetemek, múzeumok, könyvtárak, sajtó, mozi, rádió, televízió), valamint a vállalattól független esti és látogatás nélküli iskolák útján.

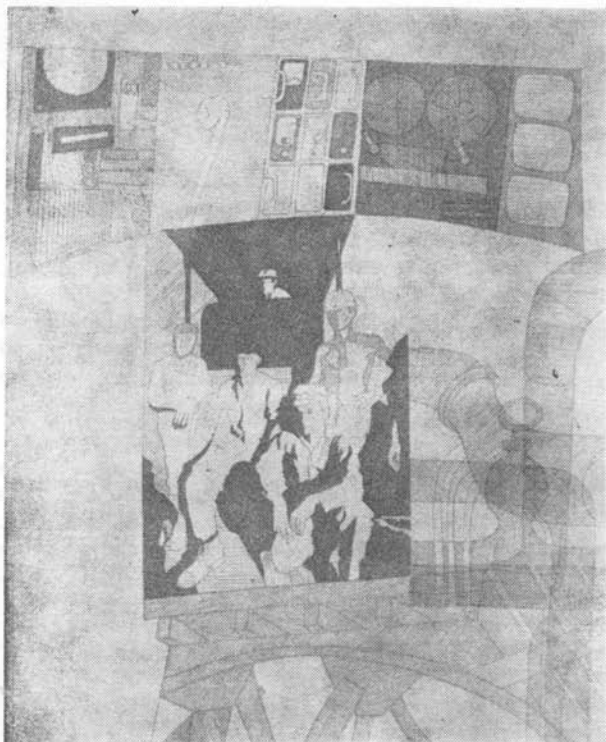
A vállalat az említett esetek mindegyikében egyszerűen csak haszonélvező, amennyiben nem vesz részt ezeknek a nevelési, oktatási és kultúraterjesztő formáknak a megszervezésében és működésében.

Vannak viszont olyan nevelési formák, amelyek legalábbis anyagilag és szervezetileg az üzemtől függenek:

— Az üzem pártfoglalta iskolák; a Fogarasi Vegyi Művek esetében a Vegyipari Iskolacsoport, melyhez szakiskola, mesterképző, technikum és ipari középiskola tartozik, s amelyek a munkástól az almérnökig biztosítják a szakmai utánpótlást. Az üzem gondoskodik az iskolacsoport műszaki-anyagi alapjáról, szerződést köt vele az igényelt szakemberek felkészítésére, akiket az iskola elvégzése után azonnal el is helyez. Ez az iskolaközpont 1949 és 1970 között több mint 2000 szakiskolai végzetten, 600 szakképzett munkást és 500 mestert nevelt, akiknek nagy részét a Vegyi Művek alkalmazta.

— Az üzemi párt- és KISZ-alapszervezet, valamint a szakszervezet indította tanfolyamok és nevelési kezdeményezések. Az 1970—71-es iskolai évben a Fogarasi Vegyi Műveknél 23 ilyen jellegű tanfolyamot tartottak, többnyire az ipari vállalatok időszzerű gazdasági kérdéseiről. A vezető beosztású szakemberek részére a pártbizottság szervezett tanfolyamot „A vállalatvezetés tudománya” címmel. Az említett előadásokon 3000 hallgató vett részt. A KISZ szervezte rendezvényeket 800-an hallgatták, előadásokat tartottak a szakmai etikáról, konkrét gazdasági kérdésekről, valamint a tudományos-ateista nevelés tárgyköréből. A szakszervezet 18 kört szervezett, melyeken 2500 résztvevő az állami és pártdokumentumokat tanulmányozta.

— Az üzemi pártbizottság irányította és a szakszervezethez tartozó kulturális létesítmények, illetve tevékenységfajták, amilyenek a hatalmas épületben székelő Munkásklub és a termelési részlegek kulturális együttesei. Az említett Munkásklubnak 440 férőhelyes színházterme van, vetítővászna, 100 férőhelyes rádió- és televíziós terme, könyvtára, sportcsarnoka; a művészeti körök tevékenységéhez szükséges számos más helyiséggel és megfelelő felszereléssel is rendelkezik. A klub mellett működik filmkör, műszaki rajzkör, képzőművészeti, gépiírói, szabászati és többféle zene- és tánckör. Az alkalmazottak gyermekei részére hasonló köröket szervezett a Vegyi Művek vezetősége. Az ideológiai színvonal emelésére és a tudományos műveltségi látóhatár szélesítésére a Munkásklub az általános és műszaki műveltséget gazdagító lektorátusokat szervez. A klub műkedvelő csoportjai mellett az egyes üzembrészek szintjén hat agitációs brigád, három népi táncsoport és három dalkör működik. A szakszervezeti könyvtár 1970-ben csaknem 20 000 kötetet számlált; tevékenységére jellemző, hogy a szükségleteket az üzem összes részlegeibe kiszálló 18 mozgó téka elégíti ki. Az üzemi KISZ-bizottsággal karöltve ugyancsak a könyvtár szervezi a különböző kulturális rendezvényeket: irodalmi esteket, szimpozionokat, kiállításokat.



Cseh Gusztáv: Vaskapu IV.

— A jogi személyként is bejegyzett, önálló anyagi javakkal rendelkező „Chimia” sportegyesület, melynek labdarúgó-, kézilabda-, ökölvívó-, röplabda- és tekecsapata nagyszámú fiatalat tömörít magába.

Léteznek más nevelési formák is, melyek részben az üzemhez, részben más intézményekhez tartoznak. Az ilyen jellegű együttműködések közül — mint mindenütt — a munkahelyi tanonckodás a leghatékonyabb. A Vegyi Művek alkalmazta tanoncok munkaidejük egyik felében szakmunkások irányításával az üzemben dolgoznak munkabér ellenében, a nap másik részében pedig az Oktatásiügyi Minisztériumhoz tartozó, de a Vegyi Művek védnöksége alatt működő iskolacsoport előadásait látogatják. Az 1967 és 1970 közötti iskolai években az itt

képesített öntők, lakatosok, villanyszerelők, hegesztők, esztergályosok száma évente 17 és 115 között váltakozik. Az 1970—71-es tanévben számuk 194-re emelkedett.

Mint az üzem és egyéb intézmények közös nevelési tevékenységének másik formáját meg kell említenünk a technikumok diákjainak és a főiskolák hallgatóinak üzemi gyakorlatát. A Fogarasi Vegyi Műveknél a helybeli iskolacsoport 1500 diákja és az ország különböző felsőfokú intézeteinek több száz hallgatója végez évente gyakorlatot.

Léteznek még olyan nevelési és szakoktatási formák is, amelyeket az ipari vállalatok önállóan szerveznek és saját tanszemélyzetükkel látnak el. A tárgyalt téma szempontjából kétséget kizáróan ezek a legérdekesebbek, hiszen e téren jelentkeznek a tulajdonképpeni sajátos üzemi-nevelési formák, amelyeket mostanig nem vizsgáltak; ezért tudományos és metodológiai megalapozásuk sem történetelt meg eddig. Rendkívül aktív, de ugyanakkor kevésbé ismert és tudományosan alig irányított terület ez, amely voltaképpen az illető üzemre, annak felsőfokú gazdasági szerveire van utalva.

A szocialista iparosítás méretei, irama, a technológiai eljárások szakadatlan tökéletesítése, magas műszaki színvonalú berendezésekkel való ellátása és folyamatos automatizálása arra készítette az ipari vállalatokat, hogy önállóan oldják meg szakembereik előkészítését és továbbképzését, hogy így egészítsék ki a szakiskoláktól kapott műszaki személyzet állományát. Némelykor új gépegységek üzembe-

helyezése, a régi berendezés újjal történő kicserélése során egész műhelyek, részlegek és szakcsoportok válnak alkalmatlanná, s hogy ne kelljen leállítani a termelést és bezárni a gyárat, ezeknek személyzetét kell újraképesíteni, továbbképezni — legtöbbször „menet közben“. Ilyenformán az ipari vállalatok újfajta feladattal találják magukat szemben — legalábbis méreteit és sürgősségét tekintve újjal —, és pedig azzal, hogy saját erejükből készítsék elő azokat a szakembereiket, akikre azonnal szükségük van. Ilyen döntő szakaszokban a vállalat amellett, hogy termelő egység, sui generis szakmai tan-egységgé válik, intézményesített és törvényes státus nélküli. A Fogarasi Vegyi Művek 1962-ben és 1964-ben szinte egész személyzetét — munkásokat és műszakiakat — maga képezte ki anélkül, hogy ezeknek a munkában szerzett gyakorlaton kívül képzettségi oklevelet is tudott volna adni. Számuk az első szakaszban 614-re, majd a másodikban 942-re emelkedett. Ezt a gyakorlatot a konkrét szükségleteknek megfelelően folytatták, így 1965-ben 88 munkást szakképesített az üzem, 1966-ban 58-at, 1967-ben 240-et és 1970-ben 73-at, kilenc év alatt tehát 2000 főt képeztek ki önerőből.

A Fogarasi Vegyi Művek szakmai kurzusokat szervez ama részlegek munkásainak, melyeket automatizálnak, és továbbképző tanfolyamokat az összes tevékenységi területek technikusainak, mestereinek és mérnökeinek. A Vegyi Művek ezekkel a nevelési módzatokkal 1960 és 1970 között 400 munkását, 373 mesterét és technikusát és 159 felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberét (mérnököt, vegyészt, közgazdászt), tehát több mint 900 alkalmazottját részesítette továbbképzésben.

Az 1971-es tanulmányi év során a gyár I. fokú szakmai besorolásra jogosító tanfolyamán 18 munkás vett részt (akik előzőleg szakképzetlen munkások voltak), 273-an ugyancsak hasonló tanfolyam elvégzése nyomán nyerték el a II. fokú szakmai besorolást. 208-an vettek részt a szakmunkások részére szervezett tanfolyamon, 44-en a középkáderek (almérnökök, mesterek, technikusok) továbbképzőjén, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül pedig 29-en látogatták a továbbképző tanfolyamokat.

Hasonló céllal szervezte meg az üzem 18 000 kötetes műszaki könyvtárát és rendelt több mint 40 hazai és külföldi szakfolyóiratot. Ezenkívül létesített dokumentációs központot, amelynek havi kiadványa a Műszaki Tájékoztató (Bulletin de informare tehnică).

Az 1971—1975 közötti időszakban a zökkenőmentes termelési folyamat biztosítása végett „a személyzet felkészítését előirányzó terv“ — melyet az ötéves terv alapján dolgozott ki a Fogarasi Vegyi Művek vezetősége — előírja 955, a szakiskolába járó és a munkahelyen tanonckodó szakmunkás, 7 líceum utáni tanfolyamot végző almérnök, 33, iskolában tanult mester, tehát egy 995 tagú személyzet képzését részben iskolai intézményekben, részben a munkahelyen, saját erőből. A tervzetben szerepel még 523 munkás, 184 közép- és 74 felsőfokú szakember továbbképzése, vagyis összesen 1281 alkalmazott szakmai képzettségének növelése.

A terv említett mutatószámai rendkívül beszédesek: egyfelől jelzik az iskolától független üzemi szakemberképzés állandósításának, másfelől kiterjesztésének és általánosításának igényét. Ezt pedig: a) a meglévő szakemberek állandó továbbképzésének szükségessége, b) a vállalat konkrét igényeinek inkább megfelelő felkészítés lehetősége és c) az üzemi szakképzésnek a gazdasági hatékonyságban azonnal megnyilvánuló gyakorlati, operatív fölny indokolja.

A főiskolákat nem számítva ma az ipari vállalatok közvetlen versenytársai a szakiskoláknak. Ez a jelenség az eddigieknél sokkal gondosabb tanulmányozást érdemel, minthogy kétségtelenül jelentős társadalmi-nevelési kísérlettel-tapasztalat-

tal állunk szemben, amely a tudománynak széles általánosítási alapot, a gyakorlatnak pedig állandóan gyümölcsöző megoldásokat kínál.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk az üzemi nevelésnek azt a módját is, amellyel kutatásaink során behatóan foglalkoztunk, s amely tulajdonképpen impliciten benne rejlik minden munkafolyamatban. A következtetés, amelyre jutottunk, nem új, viszont lényeges benne az, hogy minden kétséget kizáróan bebizonyosodott: nincs olyan munka, amelynek már gyakorlásánál fogva ne volna nevelői jellege is. Az egy bizonyos anyagra ható munka egyre jobban megismerteti velünk az illető anyag tulajdonságait, segít abban, hogy feldolgozásának eljárásait tökéletesebben elsajátítsuk, hogy a szerszámokat, gépeket és berendezéseket fokozottabb hatékonysággal kezeljük. A másokkal való közös munka megtanít az együttműködésre, hogy ne csak a nyersanyagok, gépek, technológiai eljárások jellegzetességeit ismerjük meg, hanem az emberek tulajdonságait, a munka megosztását és egységben látását, szervezését és vezetését is. A műszaki-gazdasági távlat ily módon egybekapcsolódik a pszicho-szociológiai távlattal, szakmai ismereteink pedig kiegészülnek és meggazdagodnak alkalmazásuk során, és szakmai jártasságga fejlődnek.

A korszerű társadalomlélektan itt állapítja meg az emberek alakításának legalapvetőbb mechanizmusait, a kísérlet területén folytatva a marxizmus ismert tételét a munka révén megvalósuló antropogenezisről, a majom szerszámkészítő képességének köszönhető emberré válásáról, meghosszabbítva így a természetet a kultúra sajátos szociális-emberi területével. A mai kutatások azt igazolják, hogy nemcsak az antropogenezis köszönhető a munkának, hanem az antropoevolúció is. Egyszerűbb szavakkal: az ember elsősorban a munkának köszönhetően lett emberré, marad ember és fejlődik mint ember (szakadatlanul emberiesül). Az ember racionális lény, de nem csupán amiatt válik észlénnyé, hogy gondolkodik, hanem mert az értelem adataival is strukturálja saját személyiségét. A társadalmi-emberi kutatások azt mutatják, hogy egyetlen tevékenységi forma sem annyira racionalizált, mint éppen az emberekre tömeges méretekben ésszerűsítően ható ipar, amiatt, hogy a technikára és a szervezésre épül, amelyek a tudományból és a számításból, fejtörésből erednek. A tudósok és a technikusok a lehető legnagyobb ésszerűség elveire építik a gépeket, berendezéseket, technológiai eljárásokat, tehát ezeknek a hatékony kezelése a racionalitás megfelelő szintjét követeli meg az emberek részéről: figyelmet, pontosságot, gondolkodást, számítást, ellenőrzést, fegyelmet. Így az emberek maguk is ésszerűbbé, figyelmesebbé, pontosabbá, áttekinthetőbbé válnak. Nem a pusztá szemlélődés alakítja az embereket, hanem különféle tevékenységek, amelyek megkövetelik, meghatározzák és segítik őket abban, hogy egyre inkább emberré váljanak.

Ebből a szempontból az ipari vállalatok egyéb jellegzetességekre is felhívják a figyelmet:

— A nagyfokú koncentráció, az egy munkahelyen tömörülő nagy számú ember tömeges nevelésének hatékony lehetőségére.

— Az illetékesség szabályaira épülő sokszintű és az együttműködés szabályaira építő sokoldalú szervezésre. Ebből ered az állandó oktató-nevelő hatás, mely a kifejezett igények és utasítások révén részben szándékos, az élő példa követése révén pedig a kevésbé szándékos nevelői ráhatás alakjában valósul meg.

— A termelési tervek nagyfokú mennyiségi és minőségi precizitására, amely lehetővé teszi e tervek végrehajtásának szigorú ellenőrzését. Ezért az iparban pontosan meg lehet állapítani valamennyi alkalmazott és munkaközösség képességi fokát, ezen az alapon pedig megfelelő módon változtatni, helyesbíteni, javítani lehet bármilyen nemű tevékenységen.

— A tudomány fejlődésére és gyakorlati alkalmazására épülő merész és szakadatlan műszaki haladásra. Ilyen körülmények között ma senki sem maradhat meg hosszú ideig a szakmai hierarchia bizonyos fokán csupán azzal, amit egyszer megtanult; mindenkinek állandóan tovább kell képeznie magát, hogy ne nőjenek fölébe az állandóan növekvő igények. A tudomány, a technika fejlődése maga után vonja az üzemi alkalmazottak szakmai továbbfejlődésének és egyre magasabb szakmai képesítésének igényét.

— Az iparnak az életszínvonal emelésében, a társadalom műszaki-anyagi alapjának fejlesztésében betöltött óriási szerepére. Innen ered az a sokrétű oktatási rendszer, amely segítségére van minden ipari vállalatnak: a különböző fokú iskolai intézmények, kulturális létesítmények, a mass media, valamint a párt, a KISZ és a szakszervezet életre hívta belső tanulmányi formák vagy az egyes részlegek, műhelyek, munkaközösségek nevelési egységei.

A modern szocialista üzem óriási termelő egység, a beszerzés és ellátás fontos funkcióival, de ugyanakkor gazdasági, társadalmi és politikai hatásának sine qua non-ja, hogy az emberek állandó alakításának is rendkívüli nevelő egysége legyen.

Igy fejlődtek és így mutatkoznak a jelenségek nálunk. Bemutatásuk kétségtelen kockázattal jár. A legjelentősebb megállapítás, amellyel adósok vagyunk, így fogalmazható meg: az intézményes iskolák oktatói-nevelői tevékenységétől eltérően az ipari vállalatoknál a nevelői tevékenységet általában a szakma követelményeinek megfelelő mérnökök, technikusok, mesterek végzik, akiknek azonban nincs kellő képzettségük a neveléstudományok területén is, ezért közülük nem mindegyik képes átadni másoknak azt, amit tud és arra sem, hogy maximális hatékonysággal érvényesítse nevelői funkcióit.

A Fogarasi Vegyi Műveknél — a vezetőséggel egyetértésben — két fontos utat jelöltünk meg a helyzet orvoslására: először is szükséges, hogy minden oktatói-nevelői munkát végző alkalmazott számára pedagógiai és neveléslélektani tanfolyamokat indítsanak, főként a mestereknek — és ez lenne az elsőhöz szervesen kapcsolódó második út —, hogy kikísérletezzünk s létrehozzunk üzemi pedagógiai laboratóriumot; ez állandó szervvé válna és az üzemi nevelési tevékenység valamennyi vonatkozásával foglalkozna. Mindkét megoldás csak most van kibontakozóban, úgyhogy sokat ez alkalommal még nem mondhatunk róluk. Az eddig elért eredmények ígéretek, reméljük, hogy hamarosan kidolgozhatjuk — legalábbis alapelveiben — természetesen a mi társadalmi-gazdasági, kulturális-nevelési valóságunk sajátosságainak megfelelően az üzemi nevelés tudományát.

